

PIOTR KNAPIK

<https://orcid.org/0000-0002-9162-0971>
(Warszawa)

PÓŻNOGOTYCKIE SKLEPIENIA W KAPLICACH KOŚCIOŁA MARIACKIEGO W KRAKOWIE*

Abstrakt

Niniejszy tekst jest próbą analizy późnogotyckiego zespołu sklepień przekrywających kaplice kościoła Mariackiego w Krakowie. Dokonana została rewizja dotychczasowego stanu badań zarówno polskich, jak i zagranicznych badaczy oraz szczegółowa analiza poszczególnych sklepień w kontekście architektury Krakowa, Małopolski i Europy Środkowej, co pozwoliło na dokonanie nowych ustaleń, przede wszystkim w zakresie ich datowania i genezy formalnej.

Słowa kluczowe: Kraków, kościół Mariacki, sklepienia, architektura gotycka, późny gotyk

Chociaż prace poświęcone kościołowi Mariackiemu i jego kaplicom są dość liczne¹, temat ich sklepień nie doczekał się jeszcze należytego omówienia. Jest to szczególnie zaskakujące wobec faktu, że stanowią one jeden z najważniejszych zespołów późnogotyckich przekryć w Małopolsce. Jedynym osobnym tekstem im poświęconym jest artykuł Józe-

fa Tomasza i Renaty Frazików o sklepieniu kaplicy św. Wawrzyńca, jednakże jest on daleki od wyczerpania problemu². Także i same kaplice w dotychczasowej literaturze omawiano zazwyczaj zbiorczo, często na marginesie większych opracowań poświęconych krakowskiej farze – wyjątek stanowi monograficzny artykuł Marka Walczaka³.

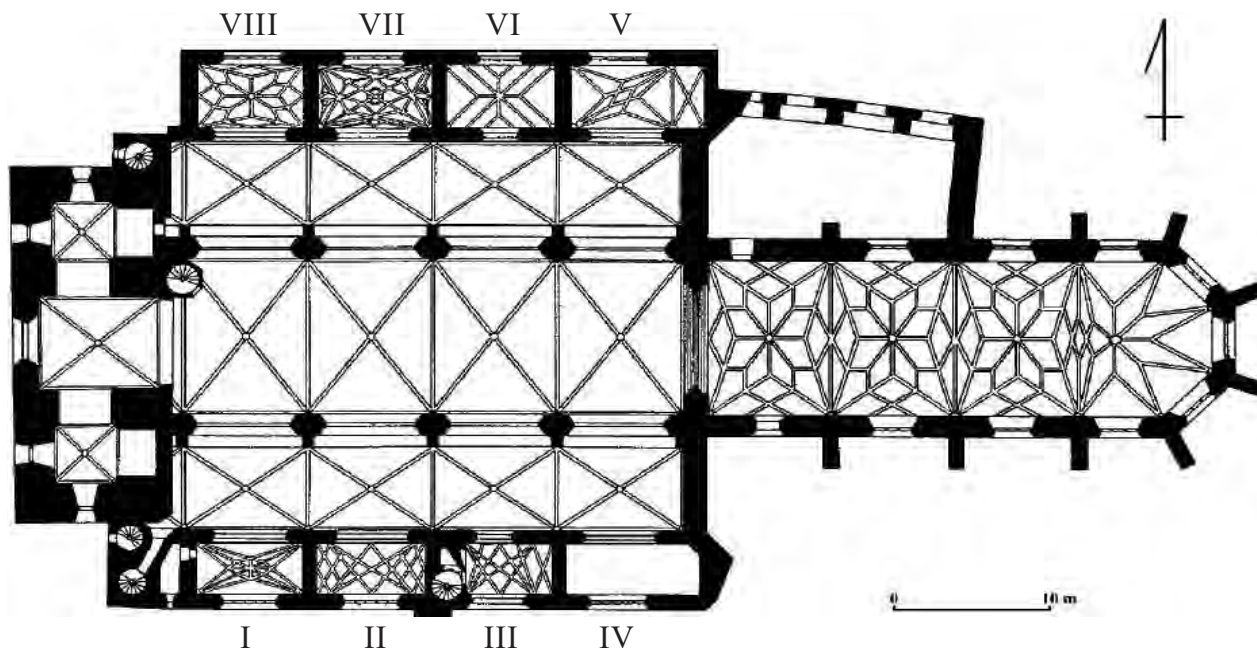
Ustalenie chronologii sklepień kaplic przy nawach bocznych jest problematyczne wobec trudności z ustaleniem dziejów samych kaplic (il. 1). Jedynie w wypadku czterech z tych wnętrz (a więc zaledwie połowy) dysponujemy pewnymi informacjami odnośnie do dat ich erekcji. W dotychczasowej literaturze przedmiotu udało się jednak ustalić względne datowanie pozostałych czterech z nich. Przy obecnym stanie wiedzy przyjmuje się, że budowa całego zespołu zaczęła się przed 1435 rokiem i trwała do 1446. Do 1435 roku włącznie miały zostać wybudowane wszystkie kaplice przy nawie południowej, zaczynając od strony wschodniej i posuwając się ku zachodowi. Później, w latach 1439–1446 powstały także kaplice przy nawie północnej, zaczynając od

* Artykuł jest fragmentem pracy magisterskiej napisanej w roku 2020 w Instytucie Historii Sztuki UJ pod kierunkiem prof. dr hab. Marka Walczaka.

¹ Wilhelm Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny N.P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1878; Klemens Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1913; Franciszek Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii w Krakowie*, Kraków 1938; Władysław Horbacki, *Kościół Mariacki*, Kraków 1948; Józef Lepiarczyk, *Fazy budowy kościoła Mariackiego w Krakowie (wieki XIII–XV)*, „Rocznik Krakowski”, T. 34: 1954–1959, s. 181–252; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 2, *Kościół i klasztor śródmieścia*, 1, red. Adam Bochnak, Jan Samek, Warszawa 1971, s. 1–54; Michał Rożek, *Kościół Mariacki w Krakowie*, Warszawa 1987; Jan Samek, *Kościół Mariacki w Krakowie*, Warszawa 1990; Elżbieta Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000; Marek Walczak, *Niekoľko úvah o architektúre neskorogotických meštianskych kaplniek pri Mariánskom kostole v Krakove*, w: *Pocsta Václavovi Menclovi. Zborník štúdií k otázkam interpretácie stredoeurópskeho umenia*, zost. Dana Bořutová, Štefan Oriško, Bratislava 2000, s. 193–208.

² Józef Tomasz Frazik, Renata Frazikowa, *Sklepienie krzywkreślne w kaplicy Św. Wawrzyńca kościoła Mariackiego w Krakowie jako odbicie ostatniej fazy rozwoju sklepień żebrowych w Europie Środkowej*, „Czasopismo Techniczne”, 1997, t. 94, nr 1-A., s. 1–40.

³ M. Walczak, *Niekoľko úvah*, op. cit., s. 193–208.

1. Kraków, kaplice kościoła Mariackiego: I – św. Łazarza, II – św. Walentego, III – kruchta południowa, nad nią kaplica Aniołów Stróżów, IV – św. Jana Nepomucena, V – Przemienienia Pańskiego, VI – kruchta północna, nad nią kaplica św. Michała Archaniola, VII – św. Wawrzyńca, VIII – św. Ducha. Oprac. własne na podst.: *Architektura gotycka w Polsce*, t. 2, s. 434, il. 197

skrajnej kaplicy od strony zachodniej, a kończąc na skrajnej od strony wschodniej. Istnieją wątpliwości co do tego, czy od razu miały one ujednoliconą ścianę, czy jest to efekt późniejszej przebudowy z początku XVI wieku⁴. Precyzyjne przedstawienie historii kaplic przy kościele Mariackim wykracza poza ramy niniejszego opracowania, dla dalszej analizy konieczne jest jednak przedstawienie kilku podstawowych faktów.

Kaplica św. Łazarza (d. Matki Boskiej Śnieżnej), pierwsza od strony zachodniej przy południowej nawie, została ufundowana przez Jadwigę z Kunczów Sebastianową i w źródłach wzmiankowana jest dopiero w roku 1494. Taką datę jej powstania przyjęli Wilhelm Gąsiorowski, a także Klemens Bąkowski⁵. Odmienne zdania był Józef Lepiarczyk, przesuwając datowanie na okres przed rokiem 1435 na podstawie przekazu, iż w momencie fundacji kaplicy św. Jana Nepomucena (d. Zwiastowania NMP) w roku 1435 istniały już inne kaplice, mające po-

służyć za wzór⁶. Pogląd ten podtrzymano następnie w *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*⁷, zgodziła się z nim także Elżbieta Piwowarczyk⁸. Dalsze dzieje kaplicy związane są z kolejnymi zmianami opiekunów – jeszcze w średniowieczu stali się nimi Jaskierowie, od 1547 Czeczotkowie, od 1588 Folgelwederowie (którzy w 1616 roku dokonali jej remontu), od 1641 Zbylitowscy, a od 1693 Kazimierz Bonifacy Kantelli⁹.

Precyzyjna data powstania kaplicy św. Walentego (d. Przemienienia Pańskiego), drugiej od strony zachodniej przy południowej nawie, ufundowanej przez Jana Dolnicza, także nie jest znana. Możliwe jest jedynie określenie daty *ante quem* na podstawie znajdującej się w niej płyty nagrobnej Jana Sebenwirta, który zmarł w roku 1443¹⁰. Nieco wcześniejsze datowanie (przed 1435) zaproponowali Elżbieta

⁴ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225; Adam Miłobędzki, *Późnogotyckie typy sakralne w architekturze ziem polskich*, w: *Późny gotyk. Studia nad sztuką przełomu średniowiecza i czasów nowych*. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław 1962, Warszawa 1965, s. 110–111; M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 199.

⁵ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 21; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 59.

⁶ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 223.

⁷ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce* (dalej: KZSwP), t. 4, cz. 2, 1, s. 4.

⁸ E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 107.

⁹ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 59–60; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 59; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 107.

¹⁰ K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 59; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 223; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12.

Piwowarczyk i Marek Walczak¹¹. Kaplica ta następnie przeszła pod opiekę Leśniowolskich w XVI wieku, w latach 1898–1900 została odnowiona¹².

Precyzyjniejszymi danymi dysponujemy na temat kaplicy Aniołów Stróżów (d. Męki Pańskiej), trzeciej od strony zachodniej przy południowej nawie, znajdującej się nad kruchtą południową – wiadomo, że w roku 1435 ufundował ją Mikołaj Czirla¹³. Następnie, w 1491, została ona uposażona ponownie przez Keslingów (Kieslingów) zw. Wątkoniami, a później przeszła pod opiekę Pernusów i Mączyńskich¹⁴. W roku 1893 dokonano jej renowacji¹⁵.

W 1435 roku także ufundowana została przez ks. Teodoryka Weinricha kaplica św. Jana Nepomucena (d. Zwiastowania NMP)¹⁶, pierwsza od strony wschodniej przy południowej nawie. Gąsiorowski¹⁷, a za nim Bąkowski¹⁸ i Mączyński¹⁹, błędnie podali za jej fundatorów ks. Jana i Agnieszkę, wdowę po Piotrze Kaldenbergu – jak jednak wykazał Lepiarczyk, przeczą temu zachowana umowa z kamieniarzem Franciszkiem Wiechoniem, a także testament Weinricha z 1449 roku²⁰. W późniejszym czasie patronat nad tą kaplicą przejęli Romerowie, Piastowie zatorscy (pod koniec XV wieku) i Barszczowie (od 1740)²¹.

Pierwsze remonty nastąpiły jeszcze w latach 1481 i 1500²², w późniejszym okresie wymieniono sklepienie na nowożytnie.

Kaplicę Przemienienia Pańskiego (d. Bożego Ciała), pierwszą od strony wschodniej przy północnej nawie, można datować *ante quem* na podstawie zapisu na jej rzecz dokonanego przez Małgorzatę, wdowę po Mikołaju Slepogilu, w roku 1439²³. Z 1441 pochodzi ponadto odpust udzielony przez papieża Feliksa II na rzecz odwiedzających i ozdabiających omawianą kaplicę²⁴. Fundatorem obiektu był Jerzy Szwarc²⁵.

Kaplica św. Michała Archanioła (d. NMP Różańcowej), druga od strony wschodniej przy północnej nawie, znajdująca się nad kruchtą północną, została ufundowana przez Jana Baomgarta w 1443 roku²⁶. W 1493 była kaplicą kuśnierzy (ten zawód uprawiał sam fundator), natomiast w XVI wieku patronat nad nią przejęła rodzina Gleywiczów²⁷. Sklepienie w znajdującej się pod nią kruchcie zrekonstruowano w 1891 roku²⁸.

Kaplicę św. Wawrzyńca (d. św. Marka Ewangelisty), trzecią od strony wschodniej przy północnej nawie, ufundował przed 1441 rokiem Marek

¹¹ E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 107; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 198.

¹² KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4–5.

¹³ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 223; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 107; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 198.

¹⁴ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 17–18; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 61; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 27; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 223; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 107–108, przyp. 108.

¹⁵ KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4.

¹⁶ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 223; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 107–108; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 198.

¹⁷ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 15–16.

¹⁸ K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 61.

¹⁹ F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 27.

²⁰ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 223, przyp. 12.

²¹ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 15–16; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*,

op. cit., s. 61; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 27; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108, przyp. 109.

²² E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108, przyp. 109.

²³ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 47–48; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 64; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29–30; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 198.

²⁴ E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108.

²⁵ Ibidem.

²⁶ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 109; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 198.

²⁷ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 45–46; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 64; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 109.

²⁸ KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 6.

Noldenfesser (przez Mączyńskiego określony jako Woldenfreszer)²⁹. Później, w *Liber beneficiorum*, Długosz wymienia ją jako należącą do Czeikindsdorfów³⁰. W roku 1491 przejął ją od nich Jan Turzon, a w 1614 kolejnymi patronami została rodzina Guteterów³¹.

Jako ostatnia powstała kaplica św. Jana Chrzciciela (d. Świętego Ducha), pierwsza od strony zachodniej przy północnej nawie, ufundowana przez ks. Stefana Leipnigera³². Erekcję tę zatwierdził w 1446 roku biskup Zbigniew Oleśnicki³³. W następnych latach patronat nad omawianym obiektem przejmowali kolejno Waldorowie, Bełzowie (od 1473), Bonerowie (od 1513) i Firlejowie (po 1594)³⁴.

²⁹ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 43–44; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 64; Jan Ptaśnik, *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, cz. II, „Rocznik Krakowski”, T. 16: 1914, s. 23; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108–109; M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 198.

³⁰ Jan Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, cura Aleksander Przezdziecki, t. 2, Cracoviae 1864, s. 5.

³¹ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 43–44; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 64; J. Ptaśnik, *Studia nad patrycyatem*, op. cit., s. 23; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108, przyp. 109.

³² W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 41; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 62; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 109; M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 198.

³³ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 41; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 109.

³⁴ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 41–42; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 62; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 109, przyp. 114.

KAPLICE PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO I ARCHANIOŁA MICHAŁA

Genezę figuracji sklepień kaplic Przemienienia Pańskiego (il. 2) i Archanioła Michała (il. 3) w dotychczasowej literaturze zgodnie wywodziło się ze Śląska i przypisywano do typu tzw. „gwiazd zwichrowanych”³⁵. Kontrowersje wzbudził natomiast czas ich powstania – datowano je ogólnie na XV wiek³⁶, uznawano, że są pierwotne i pochodzą odpowiednio z lat 1439 i 1443³⁷ lub sugerowano początek XVI wieku³⁸.

Figuracje obu sklepień są do siebie bliźniaczo podobne (na il. 1 zamiast sklepienia kaplicy św. Michała Archanioła zaznaczone jest sklepienie znajdującej się pod nią kruchty). W obu wypadkach są to czteroramienne gwiazdy, w których w dwóch z ramion nie ma żeber diagonalnych, natomiast w dwóch pozostałych zamiast diagonali są wydłużone trójpromienie, które wybiegając z narożników jednego ramienia, opierają się o końce żeber ramienia przeciwnego. Trójpromienie te przecinają się, tworząc w centrum przeszłą motyw rombu. Tym samym powstaje charakterystyczna, asymetryczna forma o dużym ładunku ekspresji. Dopełnieniem takiej kompozycji jest w kaplicy Przemienienia Pańskiego jeszcze dodatkowe mniejsze przeszło nakryte sklepieniem krzyżowo-żebrowym po stronie wschodniej, wynikające z faktu, iż obie skrajne wschodnie kaplice są nieznacznie większe od pozostałych.

Danuta Hanulanka i Marek Walczak trafnie zauważyli, że sklepienia te reprezentują typ tzw. gwiazdy zwichrowanej³⁹, który, co ostatnio powtórzył także Jakub Adamski⁴⁰, wywodzi się z oratorium książęcego (od XVII wieku będącego kaplicą Oppersdorfów) w kolegiacie w Głogówku, datowanego między końcem XIV wieku a rokiem 1419⁴¹.

³⁵ Danuta Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie na Śląsku*, Wrocław 1971, s. 81–83; M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 200–201.

³⁶ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225.

³⁷ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 81.

³⁸ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12.

³⁹ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 81–83; M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 200–201.

⁴⁰ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 83–85; Jakub Adamski, *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*, Kraków 2017, s. 663.

⁴¹ J. Adamski, *Gotycka architektura*, op. cit., s. 663 (tam starsza literatura).

2. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kaplicy Przemienienia Pańskiego. Fot. P. Knapik

3. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kaplicy Archaniła Michała. Fot. P. Knapik

Rozwiązanie to szybko przyjęło się na Śląsku i przed połową XV wieku zostało powtórzone w kaplicy z grobem biskupa Promnitz w kościele św. Jakuba w Nysie, w południowym ramieniu transeptu kościoła Joannitów w Strzegomiu oraz prawdopodobnie także w kaplicy Mariackiej przy farze w Paczkowie⁴². Do późnych przykładów należy wschodnie przęsło nawy północnej kościoła Franciszkanów w Lwówku (ok. 1500), a także drugie od zachodu przęsło Ogrojca w farze w czeskim, aczkolwiek pozostającym pod silnym wpływem Śląska, Kłodzku (1482)⁴³.

Poza Śląskiem „gwiazdy zwichrowane” najwcześniej przyjęły się w Małopolsce⁴⁴, gdzie mogły trafić bezpośrednio ze Śląska, skąd w czasie wojen husyckich wielu muratorów udało się do Polski w poszukiwaniu zleceń⁴⁵. Po raz pierwszy pojawiły się najprawdopodobniej między 1432 a 1437 rokiem z fundacji Piotra Szafranca w kaplicach św. Tomasza z Akwinu (d. św. Bartłomieja) i Zbawiciela (d. św. Mikołaja) w kościele Dominikanów w Krakowie⁴⁶ oraz przed 1436 lub przed 1443 rokiem w przebudowanych przez Zbigniewa Oleśnickiego krużgankach klasztoru Franciszkanów w Krakowie⁴⁷. Z działalno-

ścią fundacyjną kardynała wiąże się także pojawienie się takiego sklepienia w emporze między wieżami kolegiaty w Wiślicy⁴⁸.

Na pozostałych obszarach typ ten pojawia się dopiero w 2. połowie XV wieku. Wyjątek stanowią jedynie sklepienia zakrystii kościoła św. Piotra we Frankfurcie nad Menem z lat 1417–1419 (jednak jego rozbiórka w 1895 roku uniemożliwia weryfikację tych ustaleń) oraz krużganku katedry w Bazylei z około 1442 roku⁴⁹. W 2. połowie wieku „gwiazdy zwichrowane” pojawiają się m.in. w kościołach w Kájovie (1485–1488) i Mělníku (1486) w Czechach, a także na terenie Niderlandów czy nawet Hiszpanii⁵⁰.

Charakterystyczną cechą sklepień tego typu jest to, że często przykrywają one pomieszczenia dwuprzęsłowe, wskutek czego ma miejsce dynamiczne, antytetyczne zestawienie dwóch gwiazd. Przykłady mogą stanowić prawie wszystkie śląskie realizacje tego typu (za wyjątkiem Nysy i Lwówka), aczkolwiek poza Śląskiem nie jest to już regułą – w Krakowie dotyczy jedynie omawianych tutaj kaplic Mariackich oraz kaplic w kościele Dominikanów, jednak w obu wypadkach nie tworzą one jednolitego wnętrza.

Przedstawiony materiał porównawczy pozwala uznać sklepienia w kaplicach Przemienienia Pańskiego i Archanioła Michała za pierwotne. Co prawda, pierwsza z kaplic powstała jeszcze przed 1439, a druga w 1443 roku, być może jednak starsza z nich początkowo pozostawała niezasklepiona i przekryto ją dopiero w czasie budowy późniejszej lub też świadomie nawiązano wówczas do antytetycznych zestawień znanych ze Śląska oraz z pobliskiego kościoła Dominikanów. Uzasadniona wydaje się również hipoteza o aktywności w tym czasie w Krakowie śląskich warsztatów budowlanych, szukających tu zatrudnienia w okresie wojen husyckich⁵¹, które mogły działać także przy inwestycji prowadzonej

⁴² D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 79–88; obecne sklepienie kaplicy Mariackiej w Paczkowie pochodzi z 1588 roku, jednak najprawdopodobniej powtórzone tutaj schemat pierwotnego sklepienia z poł. XV wieku, z którego wtórnie użyto wsporniki, zworniki i część żeber.

⁴³ Ibidem, s. 87.

⁴⁴ Ibidem, s. 80.

⁴⁵ Ibidem, s. 85; M. Walczak, *Remarks*, op. cit., s. 45; idem, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. 2, „Folia Historiae Artium”, T. 30: 1994, s. 66–70; J. Adamski, *Nowatorskie sklepienia figuratywne*, op. cit., s. 150.

⁴⁶ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 80–82; Marcin Szyma, Marek Walczak, *Niesymetryczne sklepienia gwiazdziste w kaplicach kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Modestia est signum sapientiae. Studie nejen o středověkém umění k počtě Dalibora Prix*, red. Kateřina Dolejší, Ondřej Haničák, Dalibor Prix, Praha 2021, s. 74–82.

⁴⁷ Marek Walczak, *Remarks on Late Gothic Vaults in Lesser Poland. The Role of the Founder in the Studies of Gothic Architecture in Central Europe*, w: *Seminaria Niedzickie*, t. 7, *Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia, and Hungary*, Cracow 1992, s. 44; idem, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. 1, „Folia Historiae Artium”, T. 28: 1992, s. 68–69; Jakub Adamski, *Nowatorskie sklepienia figuratywne w klasztorze Franciszkanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich franciszkanów i klarysek*, red. Marcin Szyma, Marek Walczak, Kraków 2020, s. 148.

⁴⁸ M. Walczak, *Remarks*, op. cit., s. 45; idem, *Działalność fundacyjna*, cz. 1, op. cit., s. 69.

⁴⁹ Walter Gfeller, *Geschichte des Masswerks am Oberrhein*, Petersberg 2016, s. 207.

⁵⁰ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 78–79; M. Walczak, *Remarks*, op. cit., s. 45; idem, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. 2, „Folia Historiae Artium”, T. 30: 1994, s. 66, przyp. 13; J. Adamski, *Gotycka architektura*, op. cit., s. 664.

⁵¹ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 85; M. Walczak, *Remarks*, op. cit., s. 45; idem, *Działalność fundacyjna*, cz. 2, op. cit., s. 66–70; J. Adamski, *Nowatorskie sklepienia figuratywne*, op. cit., s. 150.

4. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kruchcie północnej. Fot. P. Knapik

w kościele Mariackim – tym bardziej, że śląską genezę mają też inne sklepienia w krakowskiej farze, co zostanie omówione w dalszej części tekstu.

KRUCHTA PÓLNOCNA

O sklepieniu kruchty północnej (il. 4) znajdującej się pod kaplicą św. Michała Archaniola w dotychczasowej literaturze wypowiadano się zdecydowanie najrzadziej. W nielicznych opracowaniach datowano je na 2. ćwierć XV wieku lub na początek XVI⁵², podkreślano także, że w 1891 roku zostało zrekonstruowane⁵³. W kwestiach stylistycznych wypowiedzieli się jedynie Marek Walczak i Krzysztof J. Czyżewski, którzy zauważyli podobieństwa do sklepień austriackich i górnowęgierskich⁵⁴.

Kruchta północna, choć wzniesiona wraz z kaplicą Archaniola Michała, ma przekrycie o odmiennym rysunku. Jego podstawę stanowią dwa żebra diago-

nalne, które dopełniono czterema trójdzielnymi, stykającymi się w centrum przęsła.

Sklepienie to, jak zauważyli Czyżewski i Walczak, ma szereg austriackich i węgierskich analogii⁵⁵. Figuracje z żebrami diagonalnymi dopełnionymi trójpromieniami pojawiają się w przesklepionych przez Hansa Puchsbauma nawach bocznych chóru fary w Steyr (od 1443⁵⁶), co umożliwiło zatarcie

chitecture in the Region of Lesser Poland and its Central European Connections. Selected Issues, w: *Die Länder der böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471–1526). Kunst – Kultur – Geschichte*, hrsg. von E. Werter, Ostfildern 2004, s. 329; Krzysztof J. Czyżewski, Marek Walczak, *Kilka zagadnień z dziejów architektury w Krakowie w czasach Wita Stwosza*, w: *Wokół Wita Stwosza. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Narodowym w Krakowie 19–22 maja 2005*, red. Dobrosława Horzela, Adam Organisty, Kraków 2006, s. 180.

⁵⁵ M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 201; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 329; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 179–180.

⁵⁶ Günter Brucher, *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg–Wien 1990, s. 187; Norbert Nussbaum, Sa-

⁵² KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 6.

⁵³ J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12.

⁵⁴ M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 201; Krzysztof J. Czyżewski, Marek Walczak, *Late Gothic Ar-*

podziału na przęsła poprzez wprowadzenie raustów przerywających żebro jarzmore, podobnie jak w sieciach paralelnych w typie katedralnym. Dodatkowo wprowadzono tu jeszcze krótkie odcinki żeber wydzielających kwadratowe kasety wokół punktu przecięcia żeber diagonalnych, co znalazło w Austrii szereg naśladownictw⁵⁷. Kasety nie występują jednak w omawianym sklepieniu krakowskim, które bliższe jest przekryciom górnowęgierskim, wywodzącym się od zaprojektowanego także przez Puchshauma sklepienia korpusu fary (ob. katedry) św. Marcina w Bratysławie (lata czterdzieste XV wieku, poświęcenie korpusu w 1452⁵⁸). W nawach bocznych występują tam również żebra diagonalne uzupełnione trójpromieniami, które jednak za punktem rozszczepienia mają przebieg krzywobieżny, a nie prosty. Rozwiązanie to zostało następnie powtórzone, ale już bez żeber krzywobieżnych, w tym samym kościele w kaplicy św. Anny (4. ćwierć XV wieku⁵⁹), a także, w jeszcze bardziej zredukowanej wersji – bez żeber diagonalnych, w kaplicy po południowej stronie kościoła w Rożniawie (przed 1514–1516⁶⁰). Uznanie zależności sklepienia kruchty północnej od rozwiązań górnowęgierskich nakazywałoby przyjąć datowanie na początek XVI wieku, a zatem byłoby ono późniejsze od przekrycia znajdującej się nad nią kaplicy i musiałoby się wiązać z późnogotycką przebudową sąsiadujących z kruchtą kaplic św. Wawrzyńca i św. Jana Chrzciciela.

bine Lepsky, *Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion*, Darmstadt 1999, s. 235.

⁵⁷ Np. w farach w St. Peter an der Au i Weistrach (prezbiterium). Kasety pojawiają się także w austriackich sklepieniach o bardziej skomplikowanych figuracjach, jak np. w kościołach w Gaming, Krenstetten, Mank, Purgstall, Scheibbs, St. Walentin czy Walmersdorfie.

⁵⁸ Jaroslav Bureš, *Problém klenby bratislavského domu*, w: *Zo starších výtvarných dejín Slovenska*, red. Marian Vároš, Bratislava 1965, s. 69; Geza Entz, *Gotische Baukunst in Ungarn*, Budapest 1976, s. 216; Juraj Žáry, *Dóm sv. Martina v Bratislave: architektúra a sochárska vyzdoba*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. Dušan Buran, Bratislava 2003, s. 231; idem, *Bratislava, Dóm sv. Martina*, w: ibidem, s. 637; Tim Juckes, *Gewölbe der Stephanskirche. Wien als Architekturzentrum in Mitteleuropa (mit einem Exkurs über die Datierung des Langhauses von Maria am Gestade)*, „Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte”, T. 62: 2014, s. 56.

⁵⁹ J. Žáry, *Dóm sv. Martina v Bratislave*, op. cit., s. 235–236; idem, *Bratislava, Dóm sv. Martina*, op. cit., s. 637–638.

⁶⁰ Karol Kahoun, *Neskorogotická architektúra na Slovensku a staviteľia východného okruhu*, Bratislava 1973, s. 67, przyp. 177.

Omawiane sklepienie ma jednak także szereg analogii w Wielkopolsce: w północnym i zachodnim ramieniu oktagonu krzyżowego w kościele w Gosławicach (przed 1426⁶¹), w tzw. skarbczyku na zamku w Oporowie (ok. 1450⁶²), a także w skrajnych przęsłach naw bocznych kościoła w Łeknie (1. połowa XVI wieku⁶³). Na nowatorstwo gosławickich przekryć zwrócił uwagę Jakub Adamski, który podkreślił, że świątynia ta mogła być znana autorom przebudowy klasztoru Franciszkanów w Krakowie⁶⁴. Możliwe zatem, że sklepienia w kruchcie północnej oraz znajdującej się nad nią kaplicy Archanioła Michała i sąsiedniej pw. Przemienienia Pańskiego wyszły spod ręki jednego warsztatu, być może tożsamego lub wywodzącego się z tego, który wykonał przebudowę krążganków franciszkańskich, a co za tym idzie są pierwotne.

KAPLICA ŚW. WALENTEGO I KRUCHTA POŁUDNIOWA

W dotychczasowej literaturze oba wnętrza (il. 5, 6) były omawiane najczęściej razem. Ich czas powstania jest niejasny, dotychczas uznawano, że są pierwotne, datując je na odpowiednio 2. ćwierć XV wieku i przed rokiem 1443⁶⁵, lub wskazywano początek XVI wieku⁶⁶. Rozbieżności wzbudziła także kwestia genezy ich figuracji – Lepiarczyk stwierdził, że reprezentują one rozwiązania sieciowe „popularne wówczas w Czechach, Niemczech i na Śląsku”⁶⁷, natomiast Czyżewski i Walczak uznali, że przypo-

⁶¹ Andrzej Grzybowski, *Kościół w Gosławicach. Zagadnienie genezy*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1971, t. 16, z. 4, s. 269–310; Jacek Kowalski, *Gotyk wielkopolski. Architektura sakralna XIII–XVI wieku*, Poznań 2010, s. 159–170, 363.

⁶² Andrzej Rzempełuch, *Oporów. Zamek rycerski*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, *Katalog zabytków*, red. Andrzej Włodarek, Warszawa 1995, s. 177–178.

⁶³ M. Machowski, *Łekno. Kościół par. p.w. śś. Piotra i Pawła*, w: *Architektura gotycka w Polsce, Katalog zabytków*, op. cit., s. 150–151.

⁶⁴ Jakub Adamski, *Nurty stylowe późnogotyckich sklepień w Krakowie. Przekrycia chórów kościołów Mariackiego, Augustianów i Dominikanów*, „Biuletyn Historii Sztuki”, T. 75: 2013, s. 196–199; idem, *Nowatorskie sklepienia figuratywne*, op. cit., s. 154.

⁶⁵ KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 6; Józef Tomasz Frazik, *Sklepienia żebrowe w Polsce XV wieku*, w: *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. Piotr Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 535.

⁶⁶ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225; J. Sammek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12.

⁶⁷ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225.

5. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kaplicy św. Walentego. Fot. P. Knapik

minają sklepienia nawy głównej fary w Bardejowie oraz kościoła w Felsztynie (obecnie Skeliwka) lub mają genezę austriacką⁶⁸.

Przekrycia kaplicy św. Walentego i kruchty południowej są podobne, choć nie identyczne. Podstawą ich kompozycji jest krzyż z żeber diagonalnych (które jednak nie wybiegają z narożników przęsła, a z punktów nieco bliżej jego centrum) połączony z wychodzącymi z tych samych miejsc żebrami typu *tierceron*, które biegną do przeciwległej ściany tarczowej, dzięki czemu pośrodku sklepienia powstaje romb. W kaplicy pozostałe miejsce po bokach diagonalnego krzyża, a także wewnątrz utworzonych przez niego wysklepek od strony zachodniej i wschodniej wypełnione zostały krótszymi, przecinającymi się żebrami równoległymi do wspomnianych żeber typu *tierceron*, które zagęsz-

czają kompozycję, tworząc mniejsze krzyże. Nieco prościej rozwiązano sklepienie kruchty, gdzie pole po zachodniej stronie krzyża diagonalnego oddzielono żebrzem jarzmowym i przekryto prostym sklepieniem trójpolewym. Analogiczne pole po stronie wschodniej nie wymagało wypełnienia z powodu znajdującej się w tym miejscu klatki schodowej prowadzącej do kaplicy Aniołów Stróżów. Zastanawiająca jest pewna asymetria głównej części sklepienia kruchty, wynikająca z tego, że tiercerony od strony zachodniej nie wybiegają z tego samego punktu co żebra diagonalne, a następnie biegną równoległe do nich. W efekcie zamiast zetknąć się z przeciwnymi tierceronami w szczycie ścian tarczowych, przecinają się w pewnej odległości od nich, wydzielając tym samym niewielkie trójkątne pola.

Wspomniane przez Czyżewskiego i Walczaka⁶⁹ sklepienia w Bardejowie i Felsztynie (ob. Skeliwce) mają figuracje, które rozwijają XIV-wieczne parlerowskie innowacje z Pragi, występują jednak między nimi pewne różnice. To drugie reprezentuje starszy typ wywodzący się z Wrocławia, który pojawił się tam pierwszy raz w południowej kruchcie

⁶⁸ M. Walczak, *Niekoľ'ko úvah*, op. cit., s. 201; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 329; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 179; eidem, *Kościół Mariacki – fara krakowskiego patrycjatu w XV i XVI wieku*, w: *Mistrz i Katarzyna. Hans von Kulmbach i jego dzieła dla Krakowa*, red. Mirosław Piotr Kruk, Aleksandra Hola, Marek Walczak, Kraków 2018, s. 148–149.

⁶⁹ Ibidem.

dolnego korpusu kościoła Świętego Krzyża (ok. 1385–1390), a w większej skali w przekrytej w roku 1409 nawie kościoła św. Marii Egipcjanki (ob. św. Krzysztofa)⁷⁰. Charakteryzuje się on połączeniem żeber diagonalnych i podpartych w tym samym miejscu żeber typu *tierceron* biegnących do szczytu przeciwległej ściany tarczowej. Drugi typ jest niemal o wiek młodszy i po raz pierwszy został zastosowany w drugim od wschodu przęśle nawy głównej fary w Pilźnie (1476–1480⁷¹), a w Bardejowie pojawił się już niewiele później, w latach osiemdziesiątych XV wieku⁷². Wariant ten powstał poprzez kontaminację sklepień krzyżowo-żebrowych i sieciowych w wersji katedralnej. W odróżnieniu od wcześniej omówionego typu, żebra typu *tierceron*, które są tutaj pozostałością sieci paralelnej, nie stykają się ze sobą na krawędzi przęsła, ale przecinają nieco wcześniej, wyznaczając rytm rombów znany z praskiego poprzednika.

W sklepieniu kruchty południowej krakowskiej fary pojawiają się niewielkie trójkątne pola przy ścianach tarczowych, co faktycznie przypomina rozwiązanie bardejowskie, jednak tu wynika z zastosowanej asymetrii, a nie z nałożenia na siebie sklepienia krzyżowo-żebrowego i sieci paralelnej. Jednocześnie analogicznych pól nie ma w ogóle w kaplicy św. Walentego, co nakazywałoby wywieść figurację tych sklepień raczej z typu zastosowanego we Wrocławiu (a później także w Skeliwce), niż tego, który pojawił się w Pilźnie i Bardejowie.

Co więcej, również na Śląsku można znaleźć analogie dla asymetrii sklepienia w kruchcie i wprowadzenia dodatkowych, zagęszczających kompozycję żeber w kaplicy św. Walentego. To pierwsze rozwiązanie stosowano nad Odrą już od XIV wieku⁷³ jako świadomą igraszkę konstrukcyjną i popis maestrii, np. w sklepieniach w Namysłowie we wschodniej kaplicy przy południowej nawie fary i w sali obrad ratusza⁷⁴ oraz we Wrocławiu w kapitularni przy ko-

legiacie Świętego Krzyża⁷⁵ i w dwóch identycznych przekryciach kaplic rodzin Teschner-Kalisch i Koseler-Koslau w katedrze⁷⁶. Jednocześnie na przełomie XIV i XV wieku podjęto na Śląsku także szereg eksperymentów przekształcających parterowskie wzorce, szczególnie w wypadku niewielkich wnętrz, na czele z wprowadzeniem sieci jednorodnej, a następnie próbami dalszego jej przekształcania⁷⁷ – np. w kruchcie korpusu górnego kościoła Świętego Krzyża we Wrocławiu, gdzie zagęszczono ją poprzez wprowadzenie aż siedmiu par przecinających się diagonali⁷⁸ (w tej wersji *tiercerony* już nie stykają się ze sobą w punktach szczytowych przeciwległych ścian tarczowych, ale krzyżują po bokach wnętrza, a powstała w ten sposób przestrzeń pośrodku sklepienia wypełniają dwa antytetycznie ustawione trójpromienie), czy we wspomnianych już przekryciach kaplic Teschner-Kalisch i Koseler-Koslau, będących kontaminacją sklepienia trójpromiennego i sieci jednorodnej (powstała wskutek wprowadzenia w dwa z trzech wyznaczonych przez trójpromień pól dodatkowych krzyży żebrowych, które w szczycie ścian tarczowych odskakują w kierunku żeber głównego trójpromienia⁷⁹). Echa tych eksperymentów można znaleźć w krakowskiej kaplicy św. Walentego, gdzie doszło do połączenia sklepienia w typie dolnej kruchty kolegiaty Świętego Krzyża we Wrocławiu z typem sieci jednorodnej o dość zagęszczonych podziałach. Jednocześnie, podobnie jak w kaplicach Teschner-Kalisch i Koseler-Koslau, część pól zdecydowano się pozostawić pustych, choć tym razem rozłożone są one symetrycznie.

Na tej podstawie można uznać przekrycia kaplicy św. Walentego i kruchty południowej za wykonane przez jakiś warsztat pochodzący ze Śląska lub przynajmniej doskonale zaznajomiony z tamtejszą architekturą. Co więcej, są one zapewne pierwotne, co sugeruje także podobieństwa konsoli w kruchcie południowej (il. 7) do tych znajdujących się w kaplicy Przemienienia Pańskiego (il. 8).

⁷⁰ J. Adamski, *Gotycka architektura*, op. cit., s. 649–652 (tam także starsza literatura).

⁷¹ Václav Mencl, *Plzeň – 7 kapitol z její výtvarné minulosti*, Plzeň 1961, s. 44, 47; Jiří Kuthan, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl druhý. Města, církev, korunní země*, Praha 2013, s. 268.

⁷² Norma Urbanová, *Bardejov, Rim. kat. farský kostol sv. Egídia*, w: *Gotika*, op. cit., s. 647.

⁷³ Dalibor Prix, *Asymetryczne sklepienia na Śląsku*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 41: 2016, s. 5–22.

⁷⁴ D. Hanulanka, *Sklepienia późnogotyckie*, op. cit., s. 38–41, 58–63; Dalibor Prix, *Związki śląsko-czeskie w architekturze średniowiecznej w okresie panowania*

Luksemburgów, w: *Śląsk – perła w koronie czeskiej. Historia, kultura, sztuka*, red. Mateusz Kapustka, Jan Klípa, Andrzej Kozieł i in., Praha 2007, s. 169–172; idem, *Asymetryczne sklepienia*, op. cit., s. 8–15; ostatnio Jakub Adamski podważył tradycyjną atrybucję tych sklepień mistrzowi Piotrowi zw. Rote, zob. J. Adamski, *Gotycka architektura*, op. cit., s. 592–593.

⁷⁵ J. Adamski, *Gotycka architektura*, op. cit., s. 647–649.

⁷⁶ Ibidem, s. 656.

⁷⁷ Ibidem, s. 639–659.

⁷⁸ Ibidem, s. 649.

⁷⁹ Ibidem, s. 656.

6. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w krużgocie południowej. Fot. P. Knapik

7. Kraków, kościół Mariacki, wspornik sklepienia w krużgocie południowej. Fot. P. Knapik

KAPLICE ŚW. JANA CHRZCICIELA, ŚW. ŁAZARZA I ŚW. WAWRZYŃCA

Sklepienia kaplic św. Jana Chrzciciela, św. Łazarza i św. Wawrzyńca (il. 9, 10, 11) dotychczas niemal zgodnie datowano na początek XVI wieku⁸⁰, niektórzy badacze próbowali też podać szczegółowsze daty – po 1513 dla tego pierwszego⁸¹, 1513 dla drugiego (w związku z przejęciem wtedy patronatu nad kaplicą przez Bonerów)⁸² czy 1516 dla ostatniego⁸³. Nieco rzadziej poruszano natomiast kwestie genezy ich figuracji – w wypadku kaplicy św. Jana Chrzciciela zgodnie przyjmowano, że przypomina ono przekrycie w mariackim prezbiterium w wersji

⁸⁰ KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 6; J.T. Frazik, *Sklepienia żebrowe*, op. cit., s. 540–541; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; odmienną opinię przedstawił jedynie Lepiarczyk, który stwierdził, że pochodzą jeszcze z XV wieku, zob.: J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225.

⁸¹ KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 6.

⁸² J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12.

⁸³ Václav Mencl, *Vznik a vývoj gotické kroužené klenby*, „Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění” za rok 1934, 1935, s. 109; Josef Kšíř, *Málo známé kroužené klenby v Olomouci*, „Památková péče”, T: 32: 1972, z. 1, s. 43; J.T. Frazik, R. Frazikowa, *Sklepienie krzywo-*

8. Kraków, kościół Mariacki, wspornik sklepienia w kaplicy Przemienienia Pańskiego. Fot. P. Knapik

9. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kaplicy św. Jana Chrzciciela. Fot. P. Knapik

10. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kaplicy św. Wawrzyńca. Fot. P. Knapik

przed dziewiętnastowiecznej przebudowy⁸⁴, odnośnie do kaplicy św. Łazarza temat ten nie został dotychczas w ogóle poruszony, natomiast w kwestii kaplicy św. Wawrzyńca pojawiło się sporo kontrowersji. Jako analogie wskazywano sklepienia w kościele Augustianów (1479–1489) i w Ebracher Kapelle w Norymberdze (1483, dziś część Germanisches Nationalmuseum)⁸⁵, twórczość Benedikta Rieda⁸⁶, sklepienie nad emporą organową w farze św. Maurycego w Ołomuńcu⁸⁷, wreszcie architekturę wiedeńską⁸⁸.

kreślne, op. cit., s. 1, 39; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 326–329; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 179–180.

⁸⁴ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 201; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 329; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 179.

⁸⁵ V. Mencl, *Vznik a vývoj*, op. cit., s. 109.

⁸⁶ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225; J.T. Frazík, *Sklepienia żebrowe*, op. cit., s. 558; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; M. Walczak, *Niekoł'ko úvah*, op. cit., s. 201; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 329; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 180; eidem, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 149.

⁸⁷ J. Kšir, *Málo známé kroužené klenby*, op. cit., s. 43.

⁸⁸ J.T. Frazík, R. Frazíková, *Sklepienie krzywokreślne*, op. cit., s. 1, 39.

11. Kraków, kościół Mariacki, wspornik sklepienia w kaplicy św. Wawrzyńca. Fot. P. Knapik

W kaplicy św. Jana Chrzciciela żebra tworzą ry-sunek ośmioramiennej gwiazdy o skomplikowanej kompozycji (il. 9). Oparta jest ona o schemat gwiazdy czteroramiennej, w której żebra diagonalne, biegnąc od centrum przeszła w kierunku jego naroży, w pewnym momencie rozdwajają się na dwa krótkie, prostopadłe do siebie żebra typu *lierne*, przechodzące następnie w kolejne krótkie żebra wyznaczające ramiona podłużne i poprzeczne gwiazdy. Ponadto pośrodku sklepienia znajduje się jeszcze pojedynczy zwornik w formie tarczy herbowej z reliefowym przedstawieniem Jana Chrzciciela. Charakterystycznym motywem, występującym także w kaplicach św. Wawrzyńca i św. Łazarza, jest przeciąganie żeber poza punkty przecięcia, za którymi następuje ich gwałtowne ucięcie w sposób ukazujący profil. Różnicę wobec pozostałych kaplic stanowi natomiast fakt, że żebra w kaplicy św. Jana Chrzciciela wybiegają prosto ze ścian, bez wsporników.

Przedstawiona przez Lepiarczyka oraz Czyżewskiego i Walczaka propozycja powiązania tego przekrycia ze sklepieniem chóru kościoła Mariackiego jest trafna⁸⁹. Ich figuracje są niemal identyczne, jedyną różnicę stanowi brak „szczycików” na przedłużeniu poprzecznych ramion gwiazdy w kaplicy. Sklepienie kaplicy musiało jednak powstać znacznie później niż to w chórze (datowane na 1442 lub 1443⁹⁰), na co wskazuje motyw przeciągania żeber poza punkty przecięcia i gwałtowne ucinanie ich profili – nie występował on bowiem jeszcze w latach czterdziestych XV wieku (co zostanie szerzej omówione w dalszej części tekstu). Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że na przełomie XV i XVI wieku, możliwie najwcześniejszym czasie powstania omawianego sklepienia, takie figuracje pojawiały się już na różnych obszarach Europy i mogły być znane jego autorowi także z innych źródeł. Można tu wskazać zarówno przykłady ze Śląska (skrzyżowanie naw kościoła w Strzegomiu, w południowo-zachodnim wykuszu wrocławskiego ratusza), jak i Węgier (sklepienia południowego ramienia transeptu fary w Koszycach, dolnej kondygnacji wieży kościoła św. Marii Magdaleny w Budzie oraz kościoła w Biertan, a także północnej kruchty fary w Sybinie), Czech (Chomutov i Most) czy innych obszarów (Blaubeuren, Szamotuły, Supraśl).

⁸⁹ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 225; M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 201; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 329; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 179.

⁹⁰ KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 6; J. Adamski, *Nurty stylowe*, op. cit., s. 180–181.

Sklepienie kaplicy św. Wawrzyńca zawiera żebra prosto- i krzywoliniowe (il. 10). Jego podstawowy szkielet składa się z tych pierwszych i stanowi go czteroramienna gwiazda w typie *Knickrippenstern* (z wpisanym wielobokiem) z diagonalami. W takim typie przekrycia żebra *tierceron* biegną od narożników przeszła aż do żeber diagonalnych, gdzie przecinają się z nimi i załamują, kontynuując swój bieg do przeciwnego narożnika, tym samym tworząc wpisany w środek gwiazdy ośmiobok. Pozostałe żebra w omawianym sklepieniu są już krzywobieżne i składają się na nie pierścien znajdujący się w centrum przeszła oraz romb o wklęsłych bokach wpisany w środek ośmioboku, którego żebra po przecięciu z żebrami *tierceron* zostały przedłużone, cyrklaście rozwidlając się do naroży przeszła. Dodatkowo, z żeber krzywobieżnych utworzone zostały także niewielkie „szczyciki” oparte na ścianach tarczowych. W dwóch z nich, od strony wschodniej i zachodniej, do środka wpisano ponadto dwa krótkie żebra, także krzywobieżne, wyznaczające pętelkowe motywy o migdałowatym kształcie. Charakterystycznymi motywami są ponadto: przeciąganie żeber wyznaczających ośmiobok poza punkty przecięcia, za którym następuje ich gwałtowne ucięcie w sposób ukazujący profil, przecinanie się żeber na różnych poziomach tuż po ich wybiegnięciu ze wsporników (il. 11), a także same wsporniki, na których znajdują się niewielkie, przecinające się pręty.

Jak trafnie zauważyli Frazikowie⁹¹ i Walczak⁹², motyw gwiazdy z wpisanym wielobokiem (*Knickrippenstern*) i żebrami diagonalnymi wywodzi się z kościoła Maria am Gestade w Wiedniu (przed 1414⁹³), co więcej, także i tam pojawiają się niewielkie „szczyciki” utworzone z żeber typu *lierne*. Typ ten przyjął się następnie powszechnie w całej Europie Środkowej, do najwcześniejszych przykładów należą niezachowane w pierwotnej formie sklepienia w farze w Koszycach (projekt: lata dwudzieste–trzydzieste, realizacja: lata czterdzieste XV wieku⁹⁴).

Podobną genezę mają też krzywobieżne rozwidlenia przy ścianach tarczowych. Po raz pierwszy zastosowano je w budowanym przez architektów ze strzechy wiedeńskiej sklepieniu fary w Bratysławie

⁹¹ J.T. Frazik, R. Frazikowa, *Sklepienie krzywokreślne*, op. cit., s. 39.

⁹² M. Walczak, *Niekol'ko úvah*, op. cit., s. 201.

⁹³ G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 137; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 235; T. Juckes, *Gewölbe der Stephanskirche*, op. cit., s. 60–61.

⁹⁴ Tim Juckes, *Prague – Vienna – Košice: The Church of St Elizabeth in Košice and Vault Design in the Generation after Peter Parler*, w: *Prague and Bohemia. Medie-*

(lata czterdzieste XV wieku, poświęcenie korpusu w 1452⁹⁵) oraz w powstającym równolegle w samym Wiedniu sklepieniu korpusu kościoła św. Szczepana (ok. 1446–1460⁹⁶). W kolejnych latach rozprzestrzeniły się na obszarze naddunajskim, a wyjątkowo spotykane są także na obszarze historycznych Węgier (kościół Mariacki, ob. kalwiński w Šamorínie). Szczególnie często pojawiają się zwłaszcza na pograniczu austriacko-czeskim, w połączeniu z kokardkami wpisywanymi wewnątrz rautów o wklęsniętych bokach z krzywobieżnych żeber, a także z niewielkimi pętelkami pośrodku owych krzywobieżnych rozwidleń, co zresztą stanowi interesującą analogię do przekrycia kaplicy św. Wawrzyńca. Do przykładów należą sklepienia w kaplicy w Jindřichův Hradcu (1506⁹⁷ lub 1511–1521⁹⁸) oraz w kościołach w Freistadt (przed 1501 lub 1516⁹⁹), Haslach (ok. 1500¹⁰⁰),

val Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe, red. Zoë Opačić, Leeds 2009, s. 122–123; idem, *The Parish and Pilgrimage Church of St Elizabeth in Košice: Town, Court, and Architecture in Late Medieval Hungary*, Turnhout 2012, s. 88–89, 142, 148–149; idem, *Gewölbe der Stephanskirche*, op. cit., s. 52–53.

⁹⁵ J. Bureš, *Problém klenby*, op. cit., s. 69; G. Entz, *Gotische Baukunst in Ungarn*, op. cit., s. 216; J. Žáry, *Dóm sv. Martina v Bratislave*, op. cit., s. 231; idem, *Bratislava, Dóm sv. Martina*, op. cit., s. 637; T. Juckes, *Gewölbe der Stephanskirche*, op. cit., s. 56.

⁹⁶ T. Juckes, *Gewölbe der Stephanskirche*, op. cit., s. 43, 59–60; w starszej literaturze uznawano je za dzieło Hansa Puchsbauma (zob. np. Rupert Feuchtmüller, *Der Wiener Stephansdom*, Wien 1978, s. 171–173; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 181–185) lub Laurenza Spenninga (zob. Johann Josef Böker, *Der Wiener Stephansdom. Architektur als Sinnbild für das Haus Österreich*, Salzburg 2007, s. 215–226), jednak wg Juckesa były one najprawdopodobniej wspólnym dziełem kilku generacji architektów działających w strzesze wiedeńskiej.

⁹⁷ Götz Fehr, *Benedikt Ried*, München 1961, s. 117; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 207.

⁹⁸ Roman Lavička, *Špulířská kaple při kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jindřichově Hradci*, w: *Doba jagellonská v zemích české koruny (1471–1526), Konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2.–4.10.2003)*, red. Viktor Kubík, České Budějovice 2005, s. 363–379.

⁹⁹ Götz Fehr, *Benedikt Ried*, s. 117; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 206–207; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261; Jiří Kuthan, *Die Architektur des rosenbergischen Dominiums in der Jagiellonenzeit*, w: *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, red. Dietmar Popp, Robert Suckale, Nürnberg 2002, s. 293.

¹⁰⁰ Götz Fehr, *Benedikt Ried*, s. 118; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 209; Hynek Látaľ, *Laboratoře inovací – Centra a osobnosti klenebního umění střední Evropy konce 15. století*, České Budějovice 2017, s. 194.

Chvalšínach (ok. 1510¹⁰¹) i Rožmberku (ok. 1510¹⁰² lub nawet do 1525¹⁰³).

Analogie austriackie występują także w wypadku wsporników, szczególnie bliskich twórczości Antona Pilgrama, zwłaszcza wspornikowi empory organowej w wiedeńskim Stephansdom. Skomplikowana jest natomiast geneza motywu przecinania się żeber po wybiegnięciu z podpory. Swoje źródła ma w salach przyziemia nowej części pałacu papieskiego w Awinionie, w przelocie staromiejskiej wieży mostowej w Pradze Piotra Parlera oraz w emporze muzycznej Hansa von Burghausena w farze św. Marcina w Landhucie, a po raz pierwszy znalazł zastosowanie w większej budowlu w chórze kościoła św. Wawrzyńca w Norymberdze (sklepienie po 1464)¹⁰⁴. W późniejszym czasie zyskał szeroką popularność w twórczości Benedikta Rieda i jego uczniów, a także w Austrii. Do pierwszej grupy należą Sala Władysławowska na Hradczanach (1493–1502¹⁰⁵) oraz kościoły św. Barbary w Kutnej Horze (sklepienie 1540–1548¹⁰⁶) i św. Anny w Annabergu (aut. Jakub Heilmann, 1521¹⁰⁷), do drugiej natomiast m.in. sklepienia kaplicy Landhausu w Wiedniu (przed 1500¹⁰⁸ lub 1513–1516¹⁰⁹), prezbiterium fary w Freistadt (przed 1501 lub 1516¹¹⁰), korpusów kościołów w Weistrach (ok. 1515–20¹¹¹) i Königswiesen (ok. 1520¹¹²) oraz empora organowa Pilgrama w Wiedniu (1511–1513¹¹³).

¹⁰¹ H. Látaľ, *Laboratoře inovací*, op. cit.; J. Kuthan, *Die Architektur*, op. cit., s. 293.

¹⁰² J. Kuthan, *Die Architektur*, op. cit., s. 292–293.

¹⁰³ H. Látaľ, *Laboratoře inovací*, op. cit., s. 194.

¹⁰⁴ N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 250.

¹⁰⁵ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 32–33.

¹⁰⁶ Ibidem, s. 38; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 262.

¹⁰⁷ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 62; Norbert Nussbaum, *German Gothic Church Architecture*, trans. Scott Kleager, New Haven–London 2000, s. 215.

¹⁰⁸ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 106.

¹⁰⁹ N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261.

¹¹⁰ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 117; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 206–207; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261; J. Kuthan, *Die Architektur*, op. cit. s. 293.

¹¹¹ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 118; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 210; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261.

¹¹² G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 118; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 209; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261.

¹¹³ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 118; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 204; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261.

Na dokładniejszą analizę zasługuje też motyw przeciągania żeber poza punkt przecięcia, za którym następuje ich gwałtowne ucięcie w sposób ukazujący profil. Po raz pierwszy pojawił się on w latach siedemdziesiątych XV wieku na rysunkach architektonicznych związanych ze strzechą w Ulm¹¹⁴, najstarsze pewnie datowane sklepienie, w którym został użyty, znajduje się w przegrodzie chórowej kościoła św. Dionizego w Esslingen (aut. Lorenz Lechler, 1486–1489)¹¹⁵, a po raz pierwszy w monumentalnej skali zastosował je Burkhard Engelberg w kościele św. Ulryka i Afry w Augsburgu (lata dziewięćdziesiąte XV wieku)¹¹⁶. Motyw ten pojawia się także w twórczości Rieda, jednak w innej niż w Augsburgu i Krakowie wersji, w której trzy żebrza nie przecinają się w jednym punkcie, ale w trzech osobnych, położonych blisko siebie, pomiędzy którymi powstaje niewielkie, trójkątne pole¹¹⁷. Typ ten zostaje około 1510 roku przejęty w południowoczeskiej architekturze kręgu Rožmberków, np. w kościołach w Chvalšínach, Rožmberku (prezbiterium) czy Zátóni¹¹⁸. Typ z Augsburga zyskuje natomiast popularność zwłaszcza w Austrii, np. w kościołach w Weistrach (prezbiterium, po 1500¹¹⁹), Freistadt (przed 1501 lub 1516¹²⁰), Gaming (ok. 1510¹²¹) czy Walmersdorf (ok. 1518¹²²), a także na Górnych Węgrzech, m.in. w kaplicy przy północnej nawie kościoła Franciszkanów w Okoličné (ok. 1490)¹²³, farach w Preszowie (1503–1504¹²⁴), Sabinowie (zasklepienie ok. 1503¹²⁵) i Rožniawie (empora)

¹¹⁴ Franz Bischoff, *Burkhard Engelberg. „Der vilkuntstreichliche Architector und der Statt Augspurg Wercke Meister”*. *Burkhardt Engelberg und die süddeutsche Architektur um 1500. Anmerkungen zur sozialen Stellung und zur Arbeitsweise spätgotischer Steinmetzen und Werkmeister*, Augsburg 1999, s. 326–330 (tam dalsza literatura).

¹¹⁵ Ibidem.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Václav Mencl, *České středověké klenby*, Praha 1974, s. 110–116.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 196.

¹²⁰ G. Fehr, *Benedikt Ried*, op. cit., s. 17; G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 206–207; N. Nussbaum, S. Lepsky, *Das gotische Gewölbe*, op. cit., s. 261; J. Kuthan, *Die Architektur*, op. cit., s. 293.

¹²¹ G. Brucher, *Gotische Baukunst*, op. cit., s. 200.

¹²² Ibidem, s. 199.

¹²³ Szilárd Papp, *A királyi udvar építkezései Magyarországon, 1480–1515*, Budapest 2005, s. 283.

¹²⁴ K. Kahoun, *Neskorogotická architektúra na Slovensku*, op. cit., s. 47; Norma Urbanová, *Prešov, Rím. kat. farský kostol sv. Mikuláša*, w: *Gotika*, op. cit., s. 648.

¹²⁵ Norma Urbanová, *Sabinov, Rím. kat. farský kostol S'atia sv. Jána Krstiteľa*, w: *Gotika*, op. cit., s. 649.

oraz kruchcie południowej fary w Bratysławie (ok. 1510–1515¹²⁶). Około 1510 roku typ ten dotarł także do Czech, wypierając wersję wywodzącą się ze sztuki Rieda¹²⁷. Tomasz Węclawowicz uznał, że motyw ten trafił do Małopolski za pośrednictwem Łużyc i Śląska¹²⁸, co jednak wydaje się nieuzasadnione. Co prawda, pojawia się on faktycznie i na tym obszarze, m.in. w twórczości Wendla Roskopfa czy w sklepieniu podchórza organowego w kościele w Bolesławcu (1521), jednak nie jest tam szczególnie popularny i nic nie świadczy o tym, żeby właśnie stamtąd miał trafić do Krakowa. Dotychczasowa analiza także i tu wskazywałaby raczej na kierunek austriacko-węgierski.

Jak trafnie zauważył Josef Kšír, najbliższą analogię do sklepienia kaplicy św. Wawrzyńca stanowi przekrycie nad emporą organową w farze w Olomuńcu datowane na lata 1510–1512¹²⁹. Również ono składa się z podstawowego szkieletu z żeber prostoliniowych tworzących gwiazdę z wpisanym ośmiobokiem, a także dodatkowych żeber krzywobieżnych. Wyznaczają one romb o wklęsłych bokach wpisany w środek ośmioboku, którego żebrza, podobnie jak w Krakowie, po przecięciu z żebrami *terceron* zostały przedłużone i krzywobieżnie się rozwidlają, aczkolwiek nie biegną do narożników przęsła, a tworzą jedynie puste w środku „szczyciki”. Ponadto analogię stanowi także przecinanie się żeber po wybiegnięciu z konsol. Różnicę stanowi natomiast forma wsporników, jednak może tłumaczyć to fakt, że sklepienie powstało w miejscu starszego, znajdującego się w tym miejscu. Przekryciu temu towarzyszy sąsiednie, z lat 1517–1518¹³⁰, pomiędzy wieżami fary, składające się z krótkich, przecinających się żeber krzywobieżnych. Wśród badaczy nie ma zgody co do autorstwa obu tych przęsł, dotychczas przypisywano je Riedowi lub Pilgramowi, ze wskazaniem raczej na tego drugiego¹³¹. Nie wchodząc w rozważania o osobie autora, także i ja byłbym skłonny widzieć to sklepienie w orbicie wpływów

¹²⁶ J. Žáry, *Dóm sv. Martina v Bratislave*, op. cit., s. 238; idem, *Bratislava, Dóm sv. Martina*, s. 638.

¹²⁷ V. Mencl, *České středověké*, op. cit., s. 116.

¹²⁸ Tomasz Węclawowicz, *Małopolska i Ziemia Ruskie Korony*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, t. 1, Warszawa 1995, s. 75.

¹²⁹ J. Kšír, *Málo známé kroužené klenby*, op. cit., s. 43, 47–48.

¹³⁰ Ibidem, s. 48–49.

¹³¹ Ibidem, s. 47–49; Zdenka Bláhová, *Kostel sv. Mořice*, w: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko*, red. Ivo Hlobil,

Wiednia – być może jego wczesnym prototypem były przekrycia transeptu w wiedeńskiej farze.

Ciekawą analogię stanowi także okno w ścianie pomieszczenia między wieżami ołomunieckiej fary, które ma półkoliste zamknięcie i identyczny rysunek maswerku jak okno w kaplicy św. Wawrzyńca w kościele Mariackim (il. 12). Maswerki kaplic św. Łazarza, św. Wawrzyńca i św. Jana Chrzciciela są pierwotne¹³² i prawdopodobnie powstały równocześnie z wymianą sklepień na nowe, jednak w przeciwieństwie do Ołomuńca nie mają już nosków. Czyżewski i Walczak jako wczesne przykłady takiego motywu wskazali mortuarium przy katedrze w Eichstätt (po 1485¹³³) oraz jeden z rysunków architektonicznych z Wiednia (sygn. 17.062 z około 1515¹³⁴ roku), natomiast za najbliższe analogie do Krakowa uznali maswerki w kościołach św. Jerzego w Nyírbátor (lata osiemdziesiąte–dziewięćdziesiąte XV wieku¹³⁵) oraz w Gyöngyös i Segedynie (te ostatnie niezachowane)¹³⁶. Rozwiązanie to stało się jednak szerzej popularne dopiero w kolejnych dekadach, np. w farze w Moście (1517–1532¹³⁷), a jego szczyt popularności przypada już na postgotyk.

Marek Perůtka, Olomouc 1999, s. 207; Petr Kroupa, *Architektonické dílo Antona Pilgrama na Moravě = Architectural Works of Anton Pilgram in Moravia*, w: *Podzim středověku: vyhraňování geografických teritorií, městská kultura a procesy vzniku lokálních uměleckých škol ve střední Evropě 15. století = The waning of the middle ages: specification of geographic territories, town culture and the rise of local artistic schools in 15th century central Europe*, red. Alena Martyčáková, Brno 2001, s. 113–114.

¹³² Sonia Bała, *Maswerki kościoła Mariackiego w Krakowie w świetle zachowanej ikonografii*, w: *Jako serce pośrodku ciała... Kultura artystyczna kościoła Mariackiego w Krakowie*, red. Marek Walczak, Agata Wolska, Kraków 2020–2021, s. 143–144.

¹³³ Christian Kayser, *Die Baukonstruktion gotischer Fenstermasswerke in Mitteleuropa*, Petersberg 2012, s. 507–508.

¹³⁴ Johann Josef Böker, *Architektur der Gotik. Bestandskatalog der weltgrößten Sammlung an gotischen Baurissen (Legat Franz Jäger) im Kupferstichkabinett der Akademie der bildenden Künste Wien = Gothic architecture. Catalogue of the world-largest collection of Gothic architectural drawings (bequest Franz Jäger) in the collection of prints and drawings of the Academy of Fine Arts Vienna*, Salzburg 2005, s. 383.

¹³⁵ G. Entz, *Gotische Baukunst in Ungarn*, op. cit., s. 220; S. Papp, *A királyi udvar*, op. cit., s. 269.

¹³⁶ M. Walczak, *Niekoľko úvah*, op. cit., s. 203; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 329–330; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 180–181; eidem, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 149–151.

¹³⁷ Václav Mencl, *Vývoj okna v architektuře českého středověku; Zprávy památkové péče*, T. 20: 1960, s. 229.

12. Kraków, kościół Mariacki, maswerk w oknie kaplicy św. Wawrzyńca. Fot. P. Knapik

Podsumowując, sklepienie kaplicy św. Wawrzyńca ma genezę austriacką, aczkolwiek do Krakowa trafiło prawdopodobnie za pośrednictwem Ołomuńca lub Węgier, tym bardziej że na przełomie XV i XVI wieku znana jest działalność w Krakowie architektów przybyłych z Górnych Węgier (np. Hans Blatfuss z Koszyc¹³⁸, być może także mistrz Benedykt, d. błędnie zwany Sandomierzaninem¹³⁹). Jednocześnie trzeba jednak pamiętać, że w okresie późnego gotyku różne podobne formy pojawiają się na wielu oddalonych od siebie obszarach dzięki krążącym rysunkom architektonicznym. Wykluczyć można natomiast wpływ twórczości Benedikta Rieda ze względu na połączenie żeber krzywobieżnych z prostoliniowymi, niewystępujące ani w projektach praskiego mistrza, ani jego uczniów, a typowe dla środowiska naddu-

¹³⁸ Krzysztof J. Czyżewski, Marek Walczak, *Z badań nad gotycką katedrą w Krakowie*, „Studia Waweliana”, T. 8: 1999, s. 33–41; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 325; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 174.

¹³⁹ Tomasz Ratajczak, *Mistrz Benedykt – królewski architekt Zygmunta I*, Kraków 2011, s. 13–32, 149–162 (tam starsza literatura).

najskiego. Ried nie stosował także „szczycików” ani konsol – w jego realizacjach żebra wybiegają bezpośrednio ze ścian lub filarów, albo ekspresyjnie urywają się tuż nad spodziewanym miejscem wejścia w mur. Wykluczone jest także sugerowane przez Václava Mencla¹⁴⁰ oddziaływanie sklepień w kościele Augustianów (1479–1489) i w Ebracher Kapelle w Norymberdze (1483), które charakteryzuje motyw czterech kropłowatych pól pośrodku przęsła, niewystępujący w kaplicy św. Wawrzyńca. Sklepienia te oddziaływały co prawda na Kraków (baldachim nad nagrobkiem Kazimierza Jagiellończyka z 1492), ale nie pociągnęły za sobą żadnych bezpośrednich kontynuacji¹⁴¹.

Sklepienie zbliżone do tego z kaplicy św. Wawrzyńca przekrywa także kaplicę św. Łazarza (il. 13). Różnicami są jedynie brak żeber krzywobieżnych, wpisanie w ośmiobok krzyża z krótkich żeber typu *lierne* zamiast rombu, a także brak przecinania się żeber ponad wspornikami. Identyczne są natomiast wsporniki (il. 14), a także motyw przeciągania żeber poza punkt przecięcia, za którym następuje ich gwałtowne ucięcie w sposób ukazujący profil. Geneza przekrycia kaplicy św. Łazarza jest podobna do omówionego już typu *Knickrippenstern*.

Na koniec należy rozważyć kwestię datowania. Dotychczas przyjmowany w literaturze rok 1516¹⁴², umieszczony na kartuszu z herbem Bonerów wiszącym na zewnętrznej ścianie kaplic po stronie północnej (il. 15), jako rok zakończenia prac wydaje się uzasadniony w świetle przedstawionego materiału porównawczego. Przebudowa kaplic św. Łazarza, św. Wawrzyńca i św. Jana Chrzciciela, a co za tym idzie także ich sklepień, nastąpiła prawdopodobnie w podobnym czasie lub wręcz w ramach jednej akcji budowlanej (co sugerują podobne formy okien i maswerków). Być może impuls wyszedł ze strony Bonerów, którzy prawdopodobnie podjęli modernizację kaplicy św. Jana Chrzciciela niedługo po tym, jak objęli nad nią patronat w 1513 roku¹⁴³, co mo-

gło posłużyć za inspirację patronom pozostałych dwóch kaplic. Nie jest także wykluczone, że Bonerowie nadzorowali przebudowę wszystkich trzech, być może w związku z sugerowanym przez Miłobędzkiego oraz Czyżewskiego i Walczaka wtórnym ujednoliceniem ścian wszystkich kaplic, co prawdopodobnie musiałoby się wiązać z koniecznością dokonania zwężenia lub poszerzenia części z nich, a zatem i ponownego przesklepienia. Sugerować to może zaskakujący fakt umieszczenia kartusza z herbem Bonerów nie na ścianie kaplicy należącej do nich, a pomiędzy kaplicami św. Wawrzyńca i Archanioła Michała. Próba znalezienia analogicznych związków przebudowy ze zmianą patronatu wydaje się natomiast mniej przekonująca w wypadku kaplicy św. Wawrzyńca – Turzonowie objęli ją w roku 1491¹⁴⁴, a więc stanowczo za wcześniej jak na występujący w jej sklepieniu motyw krótkich, nagle urywanych odcinków żeber za przecięciem.

Sklepienia kaplic kościoła Mariackiego dowodzą żywotności i innowacyjności architektury późnogotyckiej w Krakowie. Cały zespół, na który składa się 8 zachowanych przekryć, powstał prawdopodobnie w dwóch fazach. Najprawdopodobniej w 2. ćwierci XV wieku powstały te w kaplicach Przemienienia Pańskiego, Archanioła Michała i św. Walentego oraz w kruchtach południowej i północnej, a co za tym idzie są one pierwotne. Być może przy ich tworzeniu działali mistrzowie ze Śląska lub przynajmniej zaznajomieni z tamtejszą architekturą. W drugiej fazie na początku XVI wieku, być może w 1516 roku – prawdopodobnie w związku z ujednoliceniem ścian kaplic – wykonano przekrycia kaplic św. Jana Chrzciciela, św. Łazarza i św. Wawrzyńca. Choć sklepienia te powstały w podobnym czasie, mają jednak zróżnicowaną genezę formalną – pierwsze przypomina sklepienie mariackiego chóru, natomiast dwa ostatnie wywodzą się z Austrii, choć być może trafiły do Krakowa przez Morawy lub Węgry.

¹⁴⁰ V. Mencl, *Vznik a vývoj*, op. cit., s. 109.

¹⁴¹ K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 333–334; eidem, *Kilka zagadnień*, op. cit., s. 169–171.

¹⁴² V. Mencl, *Vznik a vývoj*, op. cit., s. 109; J. Kšir, *Málo známé kroužené klenby*, op. cit., s. 43; J.T. Frazik, R. Frazikowa, *Sklepienie krzywokreślne*, op. cit., s. 1; K.J. Czyżewski, M. Walczak, *Late Gothic Architecture*, op. cit., s. 326.

¹⁴³ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 41–42; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 62; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Pan-*

ny Marii, op. cit., s. 29; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; M. Rożek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 11; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 109, przyp. 114.

¹⁴⁴ W. Gąsiorowski, *Kościół archipresbiteralny*, op. cit., s. 43–44; K. Bąkowski, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, op. cit., s. 64; F. Mączyński, *Kościół Najśw. Panny Marii*, op. cit., s. 29; J. Lepiarczyk, *Fazy budowy*, op. cit., s. 224; KZSwP, t. 4, cz. 2, 1, s. 4; J. Samek, *Kościół Mariacki*, op. cit., s. 12; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, op. cit., s. 108, przyp. 109.

13. Kraków, kościół Mariacki, sklepienie w kaplicy św. Łazarza. Fot. P. Knapik

14. Kraków, kościół Mariacki, wspornik sklepienia w kaplicy św. Łazarza. Fot. P. Knapik

15. Kraków, kościół Mariacki, kartusz z herbem Bonarów na zewnętrznej ścianie kaplicy św. Wawrzyńca. Fot. P. Knapik

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

Długosz Jan, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, cura Aleksander Przeddziecki, t. 2, Cracoviae 1864.

Opracowania

Adamski Jakub, *Gotycka architektura sakralna na Śląsku w latach 1200–1420. Główne kierunki rozwoju*, Kraków 2017.

—, *Nowatorskie sklepienia figuratywne w klasztorze Franciszkanów w Krakowie*, w: *Sztuka w kręgu krakowskich franciszkanów i klarysek*, red. Marcin Szyma, Marek Walczak, Kraków 2020.

—, *Nurty stylowe późnogotyckich sklepień w Krakowie. Przekrycia chórów kościołów Mariackiego, Augustianów i Dominikanów*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 2013, t. 75.

Bała Sonia, *Maswerki kościoła Mariackiego w Krakowie w świetle zachowanej ikonografii*, w: *Jako serce pośrodku ciała... Kultura artystyczna kościoła Mariackiego w Krakowie*, red. Marek Walczak, Agata Wolska, Kraków 2020–2021.

Bąkowski Klemens, *Kościół N.P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1913.

Bischoff Franz, Burkhard Engelberg. „Der vilkuntstreichende Architector und der Statt Augspurg Wercke Meister”. Burkhardt Engelberg und die süddeutsche Architektur um 1500. Anmerkungen zur sozialen Stellung und zur Arbeitsweise spätgotischer Steinmetzen und Werkmeister, Augsburg 1999.

Bláhová Zdenka, *Kostel sv. Mořice*, w: *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. III. Olomoucko*, red. Ivo Hlobil, Marek Perůtka, Olomouc 1999.

Böcker Johann Josef, *Architektur der Gotik. Bestandskatalog der weltgrößten Sammlung an gotischen Bau-rissen (Legat Franz Jäger) im Kupferstichkabinett der Akademie der bildenden Künste Wien = Gothic Architecture: Catalogue of the World-Largest Collection of Gothic Architectural Drawings (bequest Franz Jäger) in the Collection of Prints and Drawings of the Academy of Fine Arts Vienna*, Salzburg 2005.

—, *Der Wiener Stephansdom. Architektur als Sinnbild für das Haus Österreich*, Salzburg 2007.

Brucher Günter, *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg–Wien 1990.

Bureš Jaroslav, *Problém klenby bratislavského domu*, w: *Zo starších výtvarných dejín Slovenska*, red. Marian Városov, Bratislava 1965.

Czyżewski Krzysztof J., Walczak Marek, *Kilka zagadnień z dziejów architektury w Krakowie w czasach Wita Stwosza*, w: *Wokół Wita Stwosza. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej w Muzeum Narodowym w Krakowie 19–22 maja 2005*, red. Dobrosława Horzela, Adam Organisty, Kraków 2006.

—, *Kościół Mariacki – fara krakowskiego patrycjatu w XV i XVI wieku*, w: *Mistrz i Katarzyna. Hans von Kulmbach i jego dzieła dla Krakowa*, red. Mirosław Piotr Kruk, Aleksandra Hola, Marek Walczak, Kraków 2018.

—, *Late Gothic Architecture in the Region of Lesser Poland and its Central European Connections. Selected Issues*, w: *Die Länder der böhmischen Krone und ihre Nachbarn zur Zeit der Jagiellonenkönige (1471–1526). Kunst – Kultur – Geschichte*, hrsg. Evelin Welter, Ostfildern 2004.

—, *Z badań nad gotycką katedrą w Krakowie*, „Studia Waweliana”, T. 8: 1999.

Entz Geza, *Gotische Baukunst in Ungarn*, Budapest 1976.

Fehr Götz, *Benedikt Ried*, München 1961.

Feuchtmüller Rupert, *Der Wiener Stephansdom*, Wien 1978.

Frazik Józef Tomasz, Frazikowa Renata, *Sklepienie krzywokreślne w kaplicy Św. Wawrzyńca kościoła Mariackiego w Krakowie jako odbicie ostatniej fazy rozwoju sklepień żebrowych w Europie Środkowej*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, 1997, t. 94, nr 1-A.

Frazik Józef Tomasz, *Sklepienia żebrowe w Polsce XV wieku*, w: *Sztuka i ideologia XV wieku*, red. Piotr Skubiszewski, Warszawa 1978.

Gąsiorowski Wilhelm, *Kościół archipresbiteralny N.P. Maryi w Krakowie*, Kraków 1878.

Gfeller Walter, *Geschichte des Masswerks am Oberrhein*, Petersberg 2016.

Grzybowski Andrzej, *Kościół w Gosławicach. Zagadnienie genezy*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1971, t. 16, z. 4.

Horbacik Władysław, *Kościół Mariacki*, Kraków 1948.

Juckes Tim, *Gewölbe der Stephanskirche. Wien als Architekturzentrum in Mitteleuropa (mit einem Exkurs über die Datierung des Langhauses von Maria am Gestade)*, „Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte”, T. 62: 2014.

—, *Prague – Vienna – Košice: The Church of St Elizabeth in Košice and Vault Design in the Generation after Peter Parler*, w: *Prague and Bohemia. Medieval Art, Architecture and Cultural Exchange in Central Europe*, red. Zoë Opačić, Leeds 2009.

—, *The Parish and Pilgrimage Church of St Elizabeth in Košice: Town, Court, and Architecture in Late Medieval Hungary*, Turnhout 2012.

Kahoun Karol, *Neskorogotická architektúra na Slovensku a staviteľia východného okruhu*, Bratislava 1973.

Kalina Pavel, *Benedikt Ried a počátky záalpské renesance*, Praha 2009.

Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 2, *Kościół i klasztor śródmieścia*, 1, red. Adam Bochnak, Jan Samek, Warszawa 1971.

Kayser Christian, *Die Baukonstruktion gotischer Fenster-masswerke in Mitteleuropa*, Petersberg 2012.

Kroupa Petr, *Architektonické dílo Antona Pilgrama na Moravě = Architectural Works of Anton Pilgram in Moravia*, w: *Podzim středověku: vyhraňování geografických teritorií, městská kultura a procesy vzniku lokálních uměleckých škol ve střední Evropě 15. století = The Waning of the Middle Ages: Specification of Geographic Territories, Town Culture and the Rise of Local Artistic Schools in 15th Century Central Europe*, red. Alena Martyčáková, Brno 2001.

- Kšír Josef, *Málo známé kroužené klenby v Olomouci*, „Památková péče”, T. 32: 1972, z. 1.
- Kuthan Jiří, *Die Architektur des rosenbergischen Dominiums in der Jagiellonenzeit*, w: *Die Jagiellonen. Kunst und Kultur einer europäischen Dynastie an der Wende zur Neuzeit*, red. Dietmar Popp, Robert Suckale, Nürnberg 2002.
- , *Královské dilo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl druhý. Města, církev, korunní země*, Praha 2013.
- Látal Hynek, *Laboratoře inovací – Centra a osobnosti klenebního umění střední Evropy konce 15. století*, České Budějovice 2017.
- Lavička Roman, *Špuliřská kaple při kostele Nanebevzetí Panny Marie v Jindřichově Hradci*, w: *Doba jagellonská v zemích české koruny (1471–1526). Konference k založení Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK v Praze (2.–4.10.2003)*, red. Viktor Kubík, České Budějovice 2005.
- Lepiarczyk Józef, *Fazy budowy kościoła Mariackiego w Krakowie (wieki XIII–XV)*, „Rocznik Krakowski”, T. 34: 1954–1959.
- Machowski Marek, *Lekno. Kościół par. p.w. śś. Piotra i Pawła*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Katalog zabytków, red. Andrzej Włodarek, Warszawa 1995.
- Maczyński Franciszek, *Kościół Najśw. Panny Marii w Krakowie*, Kraków 1938.
- Mencl Václav, *České středověké klenby*, Praha 1974.
- , *Plzeň – 7 kapitol z její výtvarné minulosti*, Plzeň 1961.
- , *Vývoj okna v architektuře českého středověku*; Zprávy památkové péče, T. 20: 1960.
- , *Vznik a vývoj gotické kroužené klenby*, „Ročenka Kruhu pro pěstování dějin umění” za rok 1934, 1935.
- Miłobędzki Adam, *Późnogotyckie typy sakralne w architekturze ziem polskich*, w: *Późny gotyk. Studia nad sztuką przelomu średniowiecza i czasów nowych. Materiały Sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Wrocław 1962*, Warszawa 1965.
- Nussbaum Norbert, *German Gothic Church Architecture*, trans. Scott Kleager, New Haven–London 2000.
- Nussbaum Norbert, Lepsky Sabine, *Das gotische Gewölbe. Eine Geschichte seiner Form und Konstruktion*, Darmstadt 1999.
- Papp Szilárd, *A királyi udvar építkezései Magyarországon, 1480–1515*, Budapest 2005.
- Piwowarczyk Elżbieta, *Dzieje Kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000.
- Prix Dalibor, *Asymetrické sklepenia na Śląsku*, „Rocznik Historii Sztuki”, T. 41: 2016.
- , *Związki śląsko-czeskie w architekturze średniowiecznej w okresie panowania Luksemburgów*, w: *Śląsk – perła w koronie czeskiej. Historia, kultura, sztuka*, red. Mateusz Kapustka, Jan Klípa, Andrzej Kozieł i in., Praha 2007.
- Ptaśnik Jan, *Studia nad patrycyatem krakowskim wieków średnich*, cz. II, „Rocznik Krakowski”, T. 16: 1914.
- Rożek Michał, *Kościół Mariacki w Krakowie*, Warszawa 1987.
- Rzempołuch Andrzej, *Oporów. Zamek rycerski*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Katalog zabytków, red. Andrzej Włodarek, Warszawa 1995.
- Samek Jan, *Kościół Mariacki w Krakowie*, Warszawa 1990.
- Szyma Marcin, Walczak Marek, *Niesymetryczne sklepienia gwiaździste w kaplicach kościoła Dominikanów w Krakowie*, w: *Modestia est signum sapientiae. Studie nejen o středověkém umění k počtě Dalibora Prixe*, red. Kateřina Dolejší, Ondřej Haničák, Dalibor Prix, Praha 2021.
- Urbanová Norma, *Bardejov. Rím. kat. farský kostol sv. Egidia*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. Dušan Buran, Bratislava 2003.
- , *Prešov. Rím. kat. farský kostol sv. Mikuláša*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. Dušan Buran, Bratislava 2003.
- , *Sabinov. Rím. kat. farský kostol Sťatia sv. Jána Krstiteľa*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. Dušan Buran, Bratislava 2003.
- Walczak Marek, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. 1, „Folia Historiae Artium”, T. 28: 1992.
- , *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego, kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. 2, „Folia Historiae Artium”, T. 30: 1994.
- , *Niekoľko úvah o architektúre neskorogotických meštianskych kaplniek pri Mariánskom kostole v Krakove*, w: *Pocť Václavovi Menclovi. Zborník štúdií k otázkam interpretácie stredoeurópskeho umenia*, zost. Dana Bořutová, Štefan Oriško, Bratislava 2000.
- , *Remarks on Late Gothic Vaults in Lesser Poland. The Role of the Founder in the Studies of Gothic Architecture in Central Europe*, w: *Seminaria Niedzickie*, t. 7, *Gothic Architectures in Poland, Bohemia, Slovakia, and Hungary*, Cracow 1992.
- Węclawowicz Tomasz, *Małopolska i Ziemia Ruskie Korony*, w: *Architektura gotycka w Polsce*, t. 1, red. Teresa Mroczko, Marian Arsyński, Warszawa 1995.
- Žáry Juraj, *Bratislava, Dóm sv. Martina*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. Dušan Buran, Bratislava 2003.
- , *Dóm sv. Martina v Bratislave: architektúra a sochárska vyzdoba*, w: *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného umenia*, red. Dušan Buran, Bratislava 2003.

Piotr Knapik – absolwent historii sztuki w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego i gospodarki przestrzennej na Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie, studiował też na Technische Universität w Berlinie. Naukowo zajmuje się architekturą gotycką i modernistyczną, w szczególności późnym gotykiem i okresem odbudowy po II wojnie światowej.

LATE GOTHIC VAULTS IN THE CHAPELS OF THE ST. MARY'S CHURCH IN KRAKOW

The chapels of St. Mary's Church in Krakow contain one of the richest ensembles of Late Gothic vaults in Małopolska, which has not yet been sufficiently discussed. The chapels themselves were built gradually – the oldest before 1435, and the latest by 1446. It is most likely that the original vaults have survived in the chapels of the Transfiguration and Archangel Michael, the Chapel of St. Valentine and the south porch. All of them may have been made by one of the Silesian workshops active in Krakow at the time, as evidenced by the distinctly Silesian origins of their forms – the so-called “crooked stars” and the thickened and asymmetrical grids, respectively. Also original is perhaps the covering of the northern porch (reconstructed in 1891), showing similarities to the northern and western arms of the cruciform octagon in the

church in Gosławice (before 1426), which may have been known to Silesian masters rebuilding the cloisters of the Franciscan monastery in Krakow at that time, but inspiration from the architecture of Austria and Upper Hungary cannot also be ruled out, and thus a later dating to the beginning of the 16th century. The vaults in the chapels of St. John the Baptist, St. Lazarus and St. Lawrence are definitely of later origin – the former imitates the choir ceiling of St. Mary's Church (in the version from before the 19th-century reconstruction), while the others are of Austrian pedigree, although they may have come to Krakow via Olomouc or Hungary. A detailed analysis of their forms makes it possible to date them to 1516, the date shown on the cartouche with the Boner coat of arms preserved on the outer wall of the chapels on the north side.

Keywords: Krakow, St. Mary's Church, vaults, Gothic architecture, late Gothic